

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора **Лавріненка О.А.** на дисертацію **Калінської Оксани Павлівни** *«Розвиток педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому навчальному закладі»*, подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Постійна полеміка щодо розповсюдженої в середовищі педагогів думки («радянська освіта – краща в світі, не потрібно нічого змінювати, необхідно лише гроші виділити на її розвиток» чи «будь-який педагог – кращий, ніж комп'ютер – не допустимо бездушну машину до дитини») втомлива і застаріла. Прибічники такого підходу не бажають сприймати не лише незворотні світові тенденції, але й вітчизняні реалії: втомлюваності і старіння викладацького персоналу, фізичного і морального занепаду обладнання, амортизації будівель і приміщень, потрясіння від світової кризи і девальвації національної валюти, неузгодженості у діях владних структур, що продукує психологічну занепокоєність і нестабільність громадянського співтовариства взагалі і студентського та педагогічного зокрема. Ці проблеми провокують поступову втрату духовного зв'язку з учнями і студентами при переході на нові методи учіння, бо єдиний для педагога вищої школи шлях цей зв'язок уміти підтримувати своєю самобутністю, високою власною духовністю, творчістю, добротворенням.

З огляду на вищесказане, дисертація О.П. Калінської є вельми актуальною, бо дозволяє прослідкувати рівень розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін вищих освітніх закладів. Усебічний аналіз тексту наукового дослідження засвідчує, що всі науково-технічні, технологічні й навчальні досягнення сучасних університетів належать нашим славним педагогам. Від їхньої педагогічної майстерності залежать чимало навчально-наукових і навчально-виховних успіхів у

підготовці майбутньої технічної, правової, педагогічної й, зокрема економічної еліти нашої держави. Найвагомішою основою цих успіхів, найперше, є позитивний психолого-педагогічний мікроклімат у колективі – основоположна гуманітарна підвалина, що постійно живить творчу наснагу й творчий пошук викладачів і студентів. Найважливішим у розвитку й саморозвитку складників педагогічної майстерності, як видно з дисертації, є пізнання непізнаного, особливо душі сучасної людини, сучасного студента та ін.

Слід відзначити чітку побудову дослідження, а його структура заслуговує найвищої оцінки, бо в логічній послідовності дозволяє авторці вибудувати концепти оновлення змісту педагогічної майстерності у професійному саморозвитку особистості викладачів економічних дисциплін, визначити й обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування здатності на належному рівні здійснювати педагогічну дію у процесі організації методичної роботи вищих освітніх закладів економічного профілю. Окреслені дисертанткою методи дослідження є придатними для розв'язання поставленої проблеми й відображають світоглядну позицію дослідниці, її погляди на суть предмета, орієнтацію на визначення форм наукового знання тощо.

Наукова новизна представленого на опонування дослідження дійсно характеризує змістову сторону отриманих результатів, у повній мірі відображає нові теоретичні положення й практичні рекомендації, що раніше не були відомі і не зафіксовані у психолого-педагогічній науці та практиці.

Заслуговує на увагу і нетрадиційний підхід О.П. Калінської до визначення місця і ролі педагогічної майстерності у професійному поступі викладачів непедагогічного профілю, бо окреслені організаційні форми й методи, авторські методики розвитку здатності до індивідуального внеску викладачів економічних дисциплін у формування особистості студентів можна поправу вважати інноваційними.

Видатний учений, філософ і педагог, фундатор педагогічної майстерності – І.А. Зязюн, обстоюючи ідею впровадження інтерактивних технологій у підготовку педагогічних кадрів, акцентував увагу на тому, що розробка технологій у відносній ізоляції від людей не сприяє зм'якшенню проблем розподілу матеріального стану, стійкого розвитку, доступності охорони здоров'я й освіти. Технології, використання яких викликає утруднення, не лише приводять до зайвої витрати людського часу, але й заважають доступу до важливих ресурсів, особливо для людей, які не мають того рівня освіти, яким володіє меншість, причетна до розробки цих технологій.

Робота О.П. Калінської пронизана ідеями та усвідомленням того, що «викладач-майстер» у суспільстві є основною складовою продуктивних сил. Він довічно залишається в психологічному досвіді студентів зразком для наслідування й генерування енергії позитивного естетичного почуття. Педагогічна дія такого викладача, як правило, стабілізує потребу студента в учінні і само учінні. А гуманістичне, товариське, батьківське ставлення викладачів до студентів мотивує їхній пізнавально-виховний успіх.

Науковий апарат дисертації побудований чітко, логічно послідовно і є конструктивно завершеним. Представлена робота вирізняється логічністю, цілісністю, послідовністю викладу матеріалу. Розділи є логічно завершеними взаємопов'язаними. Кожен із розділів дисертації містить висновки, які відповідають їх змісту. У дисертації подано 18 таблиць та 11 рисунків на одинадцяти сторінках, які відбивають сутність здійсненої роботи.

У роботі здійснений аналіз змісту та специфіки педагогічної майстерності як домінантної складової педагогічної дії; виявлено особливості процесу вдосконалення всіх складників педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін; теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності, як системи професійних компетентностей у методичній роботі вищих освітніх закладів економічного профілю; розроблено й експериментально перевірено ефективність моделі розвитку

педагогічної майстерності викладачів економічного циклу дисциплін і конкретизовано критерії розвитку та рівні педагогічної майстерності викладача у взаємодії зі студентами.

Предмет, об'єкт, завдання, визначені в дисертації, не викликають заперечень. Окреслені дисертанткою методи дослідження є придатними для розв'язання поставленої проблеми й відображають світоглядну позицію дослідниці, її погляди на суть предмета, орієнтацію на визначення форм наукового знання тощо.

Не викликає заперечення й наукова новизна. О.П. Калінська вперше на достатньому науковому рівні здуміла конкретизувати умови формування високого рівня педагогічної майстерності у системі методичної роботи кафедр із застосуванням інтерактивних технологій, ураховуючи пріоритетність суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів та студентів непедагогічних ВЗО.

Не менш важливим є й практичне значення дисертації, особливо методичний комплекс – методичні рекомендації «Психолого-педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін» і авторська програма «Тренінги розвитку педагогічної майстерності», спрямовані на забезпечення належного рівня методичної роботи кафедр вищих закладів освіти непедагогічного профілю.

Дисертантка суттєво доповнює власним науковим доробком курс «Основи педагогічної майстерності», а вихідні положення дисертації поправу можуть бути використані для науково-методичного супроводу професійного розвитку і саморозвитку викладачів економічних дисциплін.

Аналіз тексту дисертації дає змогу констатувати про дотримання О.П. Калінською логічної коректності інформації, достатнього рівня аргументації у встановленні істинності тверджень, причинно-наслідкових зв'язків. Висновки до розділів та загальні висновки містять належну оцінку результатів роботи з точки зору їх відповідності поставленим завданням.

У першому розділі – *«Теоретичні засади розвитку педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу»* здійснено комплексний аналіз основних понять з теми дослідження, окреслено сучасний стан розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних спеціальностей вищих закладів освіти. Авторка переконливо доводить, що рівень педагогічної діяльності-дії викладача економічних дисциплін залежить від професійного рівня власне його особистості. Обґрунтовуючи складники педагогічної майстерності викладача, О.П. Калінська досить грамотно виокремлює теоретико-методологічні підходи провідних дослідників теорії і практики педагогічної майстерності до сутності особистості викладача, його суспільної й громадянської ролі. У розділі переконливо доведено, що особистість викладача є його вільним, усвідомленим ставленням до професійної ролі. Прийняття чи не прийняття соціальної ролі викладача ВЗО є визначальним у становленні педагога як особистості. У першому випадку соціальна роль приймається педагогом вищого закладу освіти як частина свого життя, відповідальний вчинок, драма, що і характеризує його як особистість.

Викладач-особистість, як і рівень професійної підготовки викладача, має здатність людини до вільних, самостійних і відповідальних дій відповідно до своєї позиції, моралі, переконань. Вчинки такого педагога можуть виходити за межі рольових обмежень і нормативних правил. У засадничих принципах дисертації чітко зазначено, що педагог-особистість є «суб'єктом, який здібний на вчинок».

Навчаючи студента керувати собою, розуміти рішення, виконувати задумане, викладач формує у нього досвід бути особистістю, створює середовище з високими моральними цінностями і орієнтація на благо іншого за золотим правилом етики набуває для вихованця особистісного смислу. Тут реалізується важливіший психологічний закон, згідно з яким ментальність може народжуватися лише іншою ментальністю. Причому, О.П. Калінською визначені основні складники педагогічної майстерності викладача

економічних дисциплін у вищому закладі освіти, що націлюють на розуміння незаперечного факту: особистість викладача відповідальна за ціннісно-смісловий компонент змісту освіти, за той моральний контекст, в якому відбувається засвоєння цього змісту. Варто лише зазначити, що в педагогічних дослідженнях останніх років не звертається увага на індивідуальні рішення педагогів, на пошук ними своїх підходів, неординарних моделей освіти і виховання у вищій школі. Описування педагогічної реальності здійснюється переважно в поняттях освітніх програм, змісту, стандартів, технологій, критеріїв якості, тобто чітко окреслюється тенденція – замінити професіоналізм педагога деякими стандартними схемами, щоб цю роботу міг виконати кожний, незалежно від того, в якій сфері і наскільки він сам освічений.

У другому розділі – *«Методичні засади розвитку педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому навчальному закладі»* визначені й теоретично обґрунтовані психолого-педагогічні умови розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних ВЗО й розроблено модель цього процесу. Комплексна оцінка психолого-педагогічних умов дозволяє стверджувати, що дисертантка здійснює надзвичайно правильний аналіз умов, причому в основу кожної умови опосередковано покладено базові компоненти педагогічної майстерності викладача, що, на наш погляд, можуть слугувати показниками рівня опанування педагогічної діяльності в педагогічній дії:

- використання стимуляції студентів (може виявлятися, зокрема, у відмові від монологічної, монотонної манери викладання лекційного матеріалу, у невимушеній поведінці викладача в аудиторії тощо);

- використання інтересу за допомогою захоплюючого початку, маловідомого цікавого факту, оригінального чи парадоксального формулювання проблеми тощо;

- педагогічно грамотне підведення підсумків заняття чи його окремої частини;

- використання пауз чи невербальних засобів комунікації (погляду, міміки, жестів тощо);
- використання системи позитивних чи негативних естетичних підкріплень;
- постановка позитивних питань-підказок і заперечних підкріплень;
- використання задач дивергентного типу з метою стимуляції творчої активності;
- визначення зосередженості уваги, рівня включення студентів у розумову, роботу за зовнішніми ознаками його поведінки тощо.

Викликає захоплення і запропонована технологія розвитку педагогічної майстерності, що передбачає впровадження традиційних та інноваційних форм організації методичної роботи, а також використання технологій і технік маніпулятивного впливу у суб'єкт-суб'єктній взаємодії зі студентами. Причому, запропоновані маніпулятивні технології стають вагомим підґрунтям для розроблення методів і форм педагогічного впливу на особистість студентів, зокрема у царині організації навіювання (сугестопедії) і переконування, що, в свою чергу, збагачує теоретичні положення педагогічної майстерності як науки.

У третьому розділі – *«Дослідницько-експериментальна перевірка психолого-педагогічних умов розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін у вищому навчальному закладі»* описана експериментальна перевірка рівнів розвитку педагогічної майстерності на констатувальному і формуальному етапі. Аналіз експериментальної роботи дисертантки свідчить про належну перевірку ефективності визначених умов та рівнів розвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін. У цілому результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили про зростання кількості викладачів економічних дисциплін ЕГ з творчим рівнем педагогічної майстерності на достатньо вагомий відсоток.

Уважаємо за потрібне акцентувати увагу й на тому, що здійснене О.П. Калінською дослідження спрямовує науковців, керівників освітньою

галуззю до системного бачення необхідності відродження у методичній роботі ВЗО економічного спрямування опанування складниками педагогічної майстерності. Теоретичні положення дисертації засвідчують, що можна бути професійно компетентним педагогом, тобто вільно орієнтуватися в предметній сфері, системно сприймати і діяти в педагогічній реальності, мати особистісно-гуманітарну орієнтацію (на відміну від технократичної), вміти узагальнювати і передавати свій досвід іншим колегам і, зокрема, студентам, бути здатним до рефлексії, володіти сучасними педагогічними технологіями, але при цьому не бути майстром, а залишатися добротним чи посереднім ремісником. Щоб бути майстром, необхідно володіти особистісною професійною неповторністю й унікальністю, своїм стилем діяльності та дії, концептуальністю професійного мислення. Педагогічна майстерність є індивідуальним внеском у педагогічну культуру суспільства, і лише повне усвідомлення механізмів власної діяльності уможливорює передачу майстерності іншим. Тому у справжнього майстра-педагога з'являється своя авторська система, своя школа, свої послідовники.

Разом із тим, дисертантці слід висловити ряд зауважень і побажань, які носять переважно рекомендаційний характер:

1. Уважаємо за потрібне вказати на тенденційність щодо формулювання об'єкта дослідження, оскільки сама робота присвячена розвитку педагогічної майстерності, що є домінантним складником педагогічної дії викладачів вищих економічних освітніх закладів, а об'єкт звужується чомусь до професійного самовдосконалення викладачів означених дисциплін.

2. Авторці дисертації, на наше переконання, слід більш ґрунтовно підходити до тлумачення окремих фактів і положень у тексті роботи. Так, на ст. 42 дисертантка веде мову про те, що І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос педагогічну творчість розглядали як вищий рівень педагогічної майстерності (це не відповідає дійсності й такі тлумачення в колективних підручниках з педагогічної майстерності відсутні); чи на ст. 70 мова мала йти про першого

Міністра народної освіти України (1990-1991 рр.) – І.А. Зязюна, але аж ніяк не Міністра освіти і науки України тощо.

3. Не можемо погодитися із тлумаченням авторки стосовно структури педагогічної майстерності. На наше переконання в дисертації доцільно послуговуватися не поняттям «структура педагогічної майстерності» (цей термін більше підходить до розгляду власне педагогічної діяльності викладача й одним із підходів до її розгляду є структурний підхід), а «елементи педагогічної майстерності», «складники педагогічної майстерності» чи «рівні педагогічної майстерності» (загальноприйняті в теорії і методиці педагогічної майстерності).

4. Слід висловити зауваження щодо опису стану розвитку педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у системі методичної роботи вищого закладу освіти (параграф 1.3.). У самому тексті відсутній цілісний аналіз організаційних форм і методів методичної роботи з викладачами провідних економічних ВЗО України та коледжів економічного спрямування з удосконалення педагогічної майстерності викладачів та їхньої здатності на належному рівні здійснювати дію-взаємодію з вихованцями. Причому авторці варто було б звернутися до інноваційних підходів у науково-методичній роботі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, зокрема ГНПО «Академія педагогічної майстерності та навчання дорослих імені І.А. Зязюна», викладачі-тренери якої розробили дієві методики вдосконалення рівнів педагогічної майстерності викладачів ВЗО непедагогічного профілю.

5. Варто не погодитися із виокремленням дисертанткою необхідності оволодіння технологіями маніпулятивного впливу викладачами економічних дисциплін у суб'єкт-суб'єктній взаємодії, оскільки маніпуляція не входить до предмету педагогічної майстерності й більше притаманна психології управління людськими ресурсами. На наше переконання авторка уникає розгляду важливих складників педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін (комунікативна культура, перцептивні здібності,

зовнішня і внутрішня педагогічна техніка, професійне вигорання, емоційна стабільність тощо), що, в свою чергу, дещо збіднює поняттєво-категорійний апарат дисертації, яка власне присвячена феномену педагогічної майстерності.

6. Не зрозумілим є і сам результат моделі розвитку педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому закладі освіти, оскільки в експериментальній роботі перевірялися рівні розвитку педагогічної майстерності, а результатом моделі є незавершена дія – позитивна динаміка. Звідси – модель, на нашу думку, не може виправдати експериментальну роботу дисертантки.

7. Авторка дисертації, на наше переконання, чітко не виписала алгоритм та специфічність проведення математичних обчислень непараметричного критерію χ^2 й у цілому хотілося б побачити власне методику експериментальної перевірки (як це зазначено в параграфі 3.2.), а не розгорнуту програму експерименту.

Проте, висловлені зауваження не знижують теоретичну й практичну цінність представленої на рецензування роботи. Аналіз публікацій, що розкривають науковий зміст дисертації, засвідчує: всі вони носять цілісний і конкретний характер, містять чітку аргументацію і точне формулювання одержаних результатів дослідження.

Висновок. Дисертація **Калінської О.П. «Розвиток педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому навчальному закладі»** є самостійним актуальним та достовірним дослідженням, яке на достатньому науково-теоретичному рівні розв'язує проблеми розвитку й саморозвитку педагогічної майстерності викладачів економічних дисциплін у вищих закладах освіти. За актуальністю, науковою новизною, вірогідністю та практичною цінністю, змістом і оформленням робота повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року

за № 567 щодо кандидатських дисертацій зі змінами, внесеними
Постановами Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. за № 656 та від
30.12.2015 за № 1159, а її авторка – *Калінська О.П. заслуговує на
присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент, доктор
педагогічних наук, професор, завідувач
відділу теорії і практики педагогічної
освіти імені академіка І.А. Зязюна
Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України

Власноручний підпис *Лавріненко О.А.*
СТВЕРДЖУЮ:
Зав. відділом кадрів
Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України
Лавріненко О.А.

Лавріненко О.А.

О.А. Лавріненко